

Kırım'a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaaddin Keykubad'ın Hâkimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası*

A. C. S. PEACOCK

Çev. Dr. Murat Keçiş** Ali Mıynat***

Alaaddin Keykubad devri (1219-1237) hem Ortaçağ hem de modern kaynaklarca, Anadolu Selçuklu Sultanlığı'nın (c. 1081-1308) zirve noktası olarak kabul edilir¹. Kendisinden sonraki saray tarihçisi İbn Bibi "Yeryüzü onun gibi bir padişah görmedi, Gök de ona çadır gibi gölgelik eder."² şeklinde kaydederken, Alaaddin Keykubad'ın ileri görüşlülüğünü, sonraki nesillere yansıtmıştır. Her şeyden önce, onun dönemi Anadolu'nun büyük kısmının Selçuklu yönetimi altında birleştirildiği büyük askerî fetihlerle anılmıştır³. Bunlar ya doğrudan bağlılık ya da tâbi olma statüsünü reddettiği için kuzey, güney ve doğudaki Müslüman ve Hıristiyan komşu emirliklere yapılan önemli seferler serisidir.

* The Saljūq Campaign Against The Crimea and the Expansionist Policy of the Early Reign of Ālā' Al-Dīn Kayqubād (*JRAS*, Series 3, 16, 2 (2006), pp. 133-149)

Araştırmamı destekledikleri için Ankara'daki *British Academy Black Sea Initiative* ve *The British Institute of Archeology*'ye müteşekkirim. Bir de Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'na el yazmaları koleksiyonlarına giriş izni verdikleri için, ayrıca Sara Nur Yıldız ve Hugh Elton'a bu makalenin ilk taslağındaki yorumları için teşekkürlerimi belirtmek istiyorum.

** Arş. Gör. Dr., Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Muğla. e-mail: muratkecis@mynet.com

*** Cambridge Üniversitesi, Doktora Öğrencisi.

¹ Bkz., örneğin C. Cahen, "Kaykubad", *EP*, iv, s. 817-818.

² İbn Bibi, *el-Evâmiru'l Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye*, Ankara 1956, s. 223 (bundan sonra, İbn Bibi, *el-Avâmiru'l-Alâ'iyye*). Bu, İslâm geleneği tarafından ideal bir yönetici olarak yüceltilen Gazneli Sultan Mahmud'un el-Utbi'nin övgüsündeki gibi önceden tasarlanmış, maksatlı bir düşüncedir.

³ C. Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, London 1968, s. 126.

Ancak, Anadolu Selçuklu Sultanlığı'nı anlamamızda güvenilir Ortaçağ Farsça kaynakları tarafından çizilen, mutlak Selçuklu askerî başarısı resminde birçok gerçek saklanmıştır. Aslında, bu çalışmada tartışılacağı üzere, Alaaddin'in genişleme politikası, özellikle hâkimiyetinin ilk döneminde, ciddi aksiliklerle karşılaşmıştır. Buna karşın, günümüze ulaşan kaynakların çoğu, Selçuklu Devleti'nin Moğolların idaresine girdikten sonraki on yıllık dönemde yazılmış ve gerçekten son bağımsız Selçuklu sultanı olarak gördükleri Alaaddin'in anısına yapılmış araştırmalardır. İbn Bibi'nin yazdığı üzere, büyük (Alaaddin) Keykubad'ın ölümünden sonra hiç kimse bir daha mutluluk, neşe hissetmedi. Devlet hem askerî hem de teşkilât olarak kuvvetten düştü⁴.

Bu Farsça eserlerin karakteristiğini yansıtan modern çalışmalar, Alaaddin döneminin fantastik manzarasını açıklamada başarılı olmadı ve Selçuklu yayılmasının arka planındaki itici gücü keşfetmek için çaba göstermedi. Bu çalışmada, temelde günümüze ulaşan Arapça, Yunanca, Ermenice ve Farsça kaynakların bir karşılaştırması yapılacak, sonra Anadolu Selçuklu hükümdarlarından en büyüğünün erken hâkimiyet yılları, onun en önemli seferlerinden biri olan Kırım'daki Suğdak şehrine karşı yapılan seferin sorgulanması yoluyla yeniden değerlendirilecektir. Bu makale ile, Anadolu Selçuklu Devleti'nin gelişmesini daha iyi anlamamıza katkı yapılması ümit edilmektedir.

1220'li yıllarda bir tarihte, Suğdak (eski Rusya'da Surozch, Grekçe Sougdaia, Arapça Suğdak/Sudaq), bir dönem için ilk ve tek deniz aşırı toprağı olarak Selçuklular'ın mülküne eklendi. Selçuklular'ın girişmiş olduğu bu ilk deniz seferinin önemi, Anadolu Selçuklu tarihi için temel kaynağımız İbn Bibi tarafından açıklanmıştır. 1243'te Köseadağ'da Selçuklular'ın bozguna uğraması ve Moğol İmparatorluğu tarafından zapt edilmesiyle neticelenen Moğol seferleri de dâhil olmak üzere, İbn Bibi eserinde diğer hiçbir sefere bu kadar geniş bir yer ayırmamıştır⁵. Suğdak seferinden bahseden, Selçuklu Anadolu'suyla ilgili yapılan neredeyse bütün modern çalışmalardan sadece 1927'de Rus yazar Yakubovski tarafından yayımlanan bir makalede detaya inilmiştir⁶. Bu çalışma özel bir değere sahiptir, Yakubovski eserinde İbn Bibi'nin *Muhtasar* nüshasını kullandığı için gerekli bilgiyi verememiştir. Ayrıca Yakubovski, özellikle bu seferin

⁴ İbn Bibi, *el-Evâmiru'l Ala'yye*, s. 463.

⁵ İbn Bibi, *el-Evâmiru'l Ala'yye*, s. 300-333.

⁶ A. Yakubovskii, "Rasskaz İbn-al-Bibi o Poxode Maloaziiskix Turok na Sudak, Polovcev i Russkix v Nacale XVIII v.", *Vizantiskii Vremenik* XXV, 1927, s. 53-76. Makalenin Türkçe çevirisi için de bkz., A. Yakubovskii, "İbn Bibi'nin, XIII. Asır Başında Anadolu Türklerinin Sudak, Polovets (Kıpçak) ve Ruslara Karşı Yaptıkları Seferin Hikâyesi", *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XII, 1954, s. 207-226.

ciddi anlamda çok kısıtlı olan Rusya tarihiyle olan münasebetine dikkat çekmiştir. Aşağıda açıklanacağı üzere, Suğdak seferinin önemi sadece Anadolu tarihi perspektifinden incelendiğinde tam anlamıyla açıklanabilir.

Tek başına bu gerçekler bile bu önemli seferi tekrar ele almak için yeterli sebeplerdir. Diğer teşvik edici bir unsur ise, ilim adamlarının seferin tarihi konusunda görüş birliğine sahip olmayışı, bunun da seferin bağlamını ve Alaaddin'in erken dönemini anlamamızı engellemesidir. Erken dönem kaynaklarında bir tarih verilmez iken, ikinci el kaynakların çoğunda verilen kronoloji tahminden çok fazla öteye geçmemektedir. Yakubovski, seferin tarihini 1221 veya 1222 olarak vermişse⁷ de, bu görüş, aslında seferin 1219 ve 1227 tarihleri arasında her yıl vuku bulmuş olabileceğini öngören diğer bilim adamları tarafından ekseriya kabul görmemiştir. Dahası, bu seferin süresi üzerinde bir görüş birliği yoktur⁸. Kronoloji sorunu, temelde kaynaklardaki çelişkilerden dolayı fazlasıyla güç bir meseledir. Bunlar, İbn Bibi'deki ana rivayete göre, seferin belli başlı olayları ana hatlarıyla özetlendikten sonra aşağıda tartışılacaktır.

İbn Bibi'ye Göre Suğdak Seferi⁹

Üç Müslüman tüccar; Suğdak halkı, Kilikya Ermeni yöneticisi Leon ve Akdeniz'deki Frenkler tarafından kendilerine kötü muamele edilmesi ve mallarının alıkonulması üzerine Kayseri'de Alaaddin Keykubad'ın sarayına gelmiştir. Alaaddin, askerî bir harekâta karar vermiş ve Suğdak'a karşı yapılacak seferi komuta etmesi için Karadeniz kıyısındaki Kastamonu ve Sinop vilayetlerinin yöneticisi Emir Hüsameddin Çoban'ı atamıştır. Bu arada Alaaddin Keykubad, Kilikya Ermenilerine ve Antalya'nın doğusunda yer alan Akdeniz kıyısına da seferler düzenletmiştir.

Hüsameddin Çoban, Suğdak'a ulaştığında, Alaaddin'e sadakat gösterileceği ve haraç ödeneceği gibi teklifler yapan şehir halkını kaygılı bir bekleyiş içerisinde bulmuştur. Şehir halkı, onun gayretlerini Ruslarla savaşması yönünde değiştirmeyi denemiş, hatta Kıpçak ve Rus ordusu

⁷ Yakubovskii, "Rasskaz", s. 60.

⁸ Çeşitli kişiler tarafından verilen tarihlerin listesi için bkz. A. G. Savvides, *Byzantium in the Near East: Its Relations with the Seljuk Sultanate of Rum in Asia Minor, the Armenians of Cilicia and the Mongols A.D. c. 1192-1237*, Thessalonike 1981, s. 172, dipnot 2. Ayrıca bkz. T. Talbot Rice, *The Seljuks in Asia Minor*, London 1971, s. 71 (Alaaddin'in idaresinin ilk yılı ve tahta çıkışını 1219 olarak verir); Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2002 (7. Baskı), s. 357-363, bu seferin yılı olarak 1227'yi önerir; daha yakın dönemde E. Uyumaz ise (*Sultan Alaaddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi*, Ankara 2003, s. 34-38), 1224 senesinin sonu, 1225 yılının başı olarak verir.

⁹ Daha uzun özetler, Yakubovski'nin makalesinin Rusçasında ve Türkçe çevirisinde ve Duda'nın Almanca İbn Bibi Muhtasar'ında bulunabilir (H. W. Duda, *Die Seltchukengeschichte des Ibn Bibi*, Kopenhag, 1959, s. 130-139).

yardıma gelirken bir süre nefes almak için, onlara karşı yapacağı savaşta Hüsameddin Çoban'a yardım etmeyi teklif etmiştir. Buna karşın Hüsameddin Çoban onların bu önerilerini reddetmiş, askerî birliklerini başarıyla karaya çıkararak bir ziyafet tertip etmiştir. Ne var ki, sonraki sabah zorlukla püskürtebildiği ani ve beklenmedik bir düşman saldırısıyla karşılaştı.

Bu savunmadan sonra, Rus hükümdarı, Hüsameddin'e sultana sadakatini bildirmek için bir elçi göndermiştir. Hüsameddin elçiyi kabul etmiş ve Rusların haraç ödemesi şartıyla barış imzalanmıştır. O daha sonra, kadın ve erkek kölelerin içinde bulunduğu çok büyük miktarda ganimeti Anadolu'ya göndermiştir. Daha sonra Hüsameddin, şiddetli bir çatışmanın ardından düşen şehre girmiştir. Şehrin ileri gelenleri tekrar Alaaddin'e sadakat, haraç teklifi ve Müslüman tüccarların mallarının geri verilmesi gibi önerilerle Hüsameddin'i teskine çalışmışlarsa da bu işe yaramamıştır. Alaaddin'in emirleri gereğince, Hüsameddin şehirde şer'i kanunu ve İslâm'ı hâkim kılmıştır. Bir cami inşa edilmiş ve buraya dinî görevliler atanmıştır¹⁰. Ve Hüsameddin'in ordusu, Suğdak'ın önemli ailelerinden alınan esirlerle eve dönmek için ayrılırken, şehirdeki garnizona bir alay asker bırakmıştır.

Kaynaklar

Bu sefer için İbn Bibi tarafından verilen bilgiler, açık farkla en önemli kaynak iken, seferle ilgili şimdiye kadar görmezlikten gelinen başka yerlerde bulunan atıflar da vardır. Tüm kaynaklar ve sorunları aşağıda tartışılmıştır.

1. İbn Bibi, el-Evâmiru'l el-A'lâiyye

Bu çok gösterişli saray kroniği 13. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Farsça olarak kaleme alınmıştır. Ancak, kaynağımızda yer alan çok sayıda şiirsel alıntının bir kısmı hiç şüphesiz, Alaaddin Keykubad için Kani'î tarafından yazılan Selçuknâme'deki nazım olan bölümlerin korunmuş halidir. Ayrıca eserin Alaaddin Keykubad devriyle ilgili bölümündeki ilk kısımların çoğu aslında Kani'î'nin çalışmasının nesir olarak yazılmış bir örneğidir¹¹. Bu eserdeki bilhassa Suğdak seferiyle ilgili bölüm için geçerlidir; Safa tarafından açıklanan, Alaaddin için yapılan atıfları içeren fasıldaki beyitler göstermektedir ki bunlar, Alaaddin hayattayken yazılmış olmalıdır¹². Modern İslâm tarihçiliği öncesi tarih yazımının çoğunda olduğu gibi, İbn

¹⁰ Bu, yeni bir şehir fethedildiği zaman yapılan bir Selçuklu geleneğiydi. Diğer taraftan bu durum halka din değiştirmeleri için baskı yapıldığını ifade etmez. Bkz. Osman Turan, "Les Soverains Seldjoukides et Leur Subjects non-Musulmans", *Studia Islamica*, I, 1953, s. 65–100, özellikle 85–86.

¹¹ Dh. Safa, *Tarih-i Adabiyât dar İran*, Tahran 1352, III / i, s. 494–497.

¹² *A.g.e.*, s. 497–498.

Bibi'nin amacı Alaaddin'i kâmil bir yönetici olarak sunarak, çeşitli ahlâk dersleriyle okuyucusunu eğiten bir çalışma oluşturmaktır¹³. İbn Bibi için bu, gerçeklerin çıplak ve doğru bir biçimde kaydedilmesinden daha önemlidir. İbn Bibi'nin esas amacının dışında olduğu için olayların tarihleri *el-Evâmiru'l-Ala'iyye*'de nadiren verilmektedir. Modern araştırmacılar genellikle, eserin orijinali tamamlandıktan kısa bir süre sonra, eserin daha kolay anlaşılabilmesi ve daha kolay ulaşılabilmesi ihtiyacı üzerine meydana getirilen ve *Muhtasar* olarak bilinen özet nüshayı kullanmışlardır. Buna karşın, *Muhtasar*'da, İbn Bibi'nin ağdalı dilinin dışında bazı detaylar da atlanmıştır¹⁴. Bu sebepten, makalede zaman zaman Yazıcızâde Ali tarafından 15. yüzyılda yapılan ve bazı ilâve bilgiler içeren Osmanlıca çevirisine müracaat edilse de, eserin faksimile baskısı esas alınmıştır.

2. et-Taberî'nin Anonim İstinsahı

et-Taberî'nin *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mulûk* (Peygamberler ve Melikler Tarihi) olarak adlandırılan büyük Arapça kroniği, yazarın ölümünden kırk yıl sonra 962'de Farsçaya tercüme edilmiştir. Kesin olmayan bir tarihte, muhtemelen 15. yüzyılda, Farsçadan Osmanlıcaya tercüme edilmiştir. Nitekim İranlı tercüman, çeviride aşırı serbest davranarak Taberî'nin orijinal eserini tahrif etmiştir, Türk tercümanlar da bu tercümeyle eklemeler yapmıştır. Sık sık esere müstensihin hamisiyle ilgili veya müstensihin kendi zamanına ulaşan pasajlar eklenmiştir¹⁵. Çok sayıdaki Osmanlıca yazmalarından birine (Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul, MS Fatih 4278), Selçuklu devrinden bahseden ve seferle ilgili bir layiha (özet) eklenmiştir. Özellikle 15. yüzyıl boyunca tüm Osmanlı devrinde Selçuklu tarihi çok popüler olduğundan, ne yazık ki, bu bilginin zamanını belirlemek mümkün değildir¹⁶. Muhtemelen müstensihin, türettiği bilgi böyle bir çalışmadan meydana gelmişti, fakat Moğollarla kahramanca savaşan Alaaddin'in hikâyeleri için, Ortaçağ edebiyatı kaynakları ya da tarihî gerçeklerinden ziyade popüler geleneğe borçlu olmasına rağmen, hangi orijinal kaynaklara güvenildiği açık değildir. Bundan dolayı ihtiyatla yaklaşılmalı bu nüsha, Alaaddin Keykubad'ın 617/1220'de tahta çıkışını, ayrıca Çukurova ve Laskaris topraklarını istila etmesini açıkça kaydetmektedir. Sonra "Gaziler

¹³ Anadolu'da yazılan eserleri içermemesine rağmen, genel bir Selçuklu tarih yazıcılığı tartışması için bkz. J. S. Meisami, *Persian Historiography to the End of the Twelfth Century*, Edinburgh, 1999, s. 141-269.

¹⁴ C. Melville, "The Early Persian Historiography of Anatolia", J. Pfeiffer, S. Quinn ve E. Tucker (eds.), *History and Historiography of Post-Mongol Central Asia and the Middle East, Wiesbaden*, baskıda, s. 11-12. Bu eserin taslağı için Dr. Melville'e çok minnettarım.

¹⁵ Detaylar için bkz. A. C. S. Peacock, *Abû 'Ali Bal'ami's Translation of al-Tabari's History*, Basılmamış Doktora Tezi, Cambridge Üniversitesi 2003, s. 159-191.

¹⁶ Sara Nur Yıldız, "Historiography XIV. The Otoman Empire", *EF*, xxi, s. 406-407.

ve Arap mücahitleri Sinop'tan yola çıkmış, Suğdak Kalesi'ni fethettikten sonra Deşt-i Kıpçak'taki Kefe bölgesini işgal etmiştir". Daha sonra, 618/1221'de Alaaddin, Konya ve Sivas'ın surlarını inşa ettirmiştir¹⁷.

3. Müneccimbaşı'nın Camiu'd-Düvel'i

Osmanlı tarihçisi Müneccimbaşı (ölm. 1702)'nin *Camiu'd-Düvel* olarak adlandırılan Arapça kroniği, bazen günümüzde kayıp olan bazı erken dönem eserlerinden bilgiler vermesine rağmen, geç dönem eseri olmasından dolayı sınırlı bir kıymete sahiptir¹⁸. Buna karşın, Müneccimbaşı, Taberî'nin müstensihinin dışında seferle ilgili kesin tarih veren (624-625/m. 1227) tek yazar olmasına rağmen, Selçuklu devri için doğrudan kaynak değildir. Bu sefere değinen hiçbir çağdaş eserde *Camiu'd-Düvel*'e yer verilmemesine rağmen o, ilk defa Houtsma tarafından verilen ve daha sonra Türk yazarların birçoğu, bilhassa Osman Turan tarafından kabul edilen, 1227 tarihi için muhtemel kaynaktır¹⁹. *Müneccimbaşı Tarihi*'nin Ahmet Nedim tarafından yapılmış kullanışlı bir Osmanlı tercümesinin basılmış olması tesadüf değildir²⁰. Müneccimbaşı'nın verdiği 1227 tarihini başka bir yerde daha derinlemesine tartışacağım. Öngül²¹ tarafından neşredilen kısmî edisyonun dışında, Müneccimbaşı'nın kendi el yazısıyla kaleme aldığı Nuruosmaniye Kütüphanesi (İstanbul, MSS 3171-2)'ndeki nüshaya da müracaat ettim.

4. Saltuknâme

Saltuknâme, Balkanlar ve Kırım'ı İslâm'a kazandıran kişi olarak tasvir edilen Müslüman din adamı Sarı Saltuk'un 13. yüzyıldaki hikâyeleriyle ilgili anonim bir derlemedir. 15. yüzyılın sonlarında derlenen Saltuknâme, kullanışsız bir tarihi kaynak olduğu kadar, baş edilmesi güç kronolojik bir düzensizlik içerisinde olaylar ve kişilerin birbirine karıştığı bir eserdir. Dahası o tarihî değil, popüler olağanüstü hikâyelerin öğretildiği bir çalışma olarak tasarlanmıştır²². Ne var ki bu eserde, Sarı Saltuk'la beraber Kırım'da

¹⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul, MS Fatih 4278, *Tercüme-i Tarih-i Taberî*, Varak: 542b-543a.

¹⁸ V. Minorsky, *A History of Sharvan and Darband*, Cambridge 1958, çeşitli yerlerde. Müneccimbaşı şimdi kayıp olan *Tarihu'l-Bab*'ı bir kaynak olarak kullanır.

¹⁹ M. T. Houtsma, "Über eine Türkische Chronik zur Geschichte der Selguken Klein-Asiens", *Actes du Seizième Congrès International des Orientalistes*, Athens 1912, s. 381; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 357-359.

²⁰ Müneccimbaşı, *Sahâifu'l-Ahbar*, İstanbul 1285/1886.

²¹ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiu'd-Düvel: Selçuklular Tarihi*, ed. A. Öngül, İzmir 2001. Nuruosmaniye yazması bkz. *a.g.e.*, i, s. XXIII-XXIX ve A. Dietrich, "Textkritische Bemerkungen zu V. Minorsky's kaukasischer Geschichte", *Orientalia*, XXVII, 1958, s. 262-268, özellikle 262-263.

²² Bu tarz çalışmaların bir eleştirisi için bkz. *Battalnâme*, ed. & trc. Yorgos Dede, Harvard University, 1996, s. 1-79, özellikle 43 vd.

kâfirlere karşı savaşıyor, eserde Çoban olarak zikredilen Hüsameddin Çoban'dan bahsedilmekte, seferle ilgili pek açık olmayan oldukça karışık atıflara yer verilmektedir²³. Tarihî bir değere sahip olmamasına rağmen bu atıflar, seferin 250 yıldan daha fazla bir zaman sonra bile hatırlanan bazı parçalarının popüler hayal gücü üzerinde yaptığı etkiyi göstermektedir.

5. Suğdak'ın Synaxary'sı

Nystazopoulou tarafından yayımlanan bu Synaxary, Suğdak'ta Ortaçağ'da yaşanan önemli olayları kısa notlar halinde vermektedir²⁴. Son derece kısa ve anlamlı olmakla birlikte bu notların çoğu ya çağdaş ya da çağdaş döneme yakın bir zamana ait olduğundan, Ortaçağ Suğdak tarihinin kronolojisini saptamak için çok önemlidir. Selçuklu işgalini ele alan sadece bir not vardır ki, bu da 14 Haziran'da kalenin boşaltıldığının açıklandığı kısımdır. Ne yazık ki yıl belirtmediğinden, diğer kaynaklar tarafından ortaya çıkarılan kronoloji problemlerinin çözümüne çok küçük bir katkı sağlamıştır. Nystazopoulou, bu tarihleme problemini çözememiştir. Synaxary'de Selçuklular'la ilgili başka bir bilgi yoktur. Bu da muhtemelen işgalin çok kısa sürdüğüne işaret etmektedir²⁵.

Seferin Tarihi

Suğdak Seferi'nin kronolojisi hakkında ikinci el eserlerde de çok fazla karışıklık olduğu anlaşılmaktadır. Daha erken dönem kaynakları hiçbir surette tarih vermezken, et-Taberî'nin müstensihî ve Münecimbaşı tarihlemede umulan, güvenilir bir açıklıkta değildir. Sadece Yakubovski akla uygun bir tarih (1221 veya 1222) vermiştir ve onun delillerine farklı bir kronoloji öneren yazarlar tarafından bile itiraz edilmemiştir. Buna karşın Yakubovski'nin tüm delillerini kayıtsız bir şekilde kabul etmek çok zordur. Örneğin o, İbn Bibi'nin Suğdak Seferi'nden önce 618/1221 yılında (İbn Bibi'nin verdiği birkaç tarihten biri ve epigrafik delillerle desteklenenlerden biri) Konya'nın surlarının inşa edildiğine dikkat çeker ve böylece bu seferin *terminus ante quem* (bir şey için olası en geç tarih) olmak zorunda olduğunu belirtmiştir²⁶. Ancak Turan'ın doğru bir şekilde tespit ettiği gibi, İbn Bibi'nin *el-Evâmiru'l-Alaiyye*'de, elindeki materyalleri kronolojik bir sırayla düzenlediğini varsaymamız için bir sebep yoktur, ancak bunun daha çok

²³ Ebu'l Hayr-ı Rûmî, *Saltuknâme*, ed. Ş. H. Akalın, Ankara 1987, i, s. 164 vd. Hüsameddin Çoban ile Çoban'ın eşleştirilmesi ilk kez Y. Yücel tarafından yapıldı; Y. Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, Ankara 1988, i, s. 39-40.

²⁴ M. G. Nystazopoulou, *Hê en tê Taurikê Khersonêsô Polis Sougdaia apo tou XII meekhri tou XV aiônôs*, Athens 1965, s. 109-160.

²⁵ *A.g.e.*, s. 119, 138-139.

²⁶ Yakubovskii, "Rasskaz", s. 60-61.

edebî ehemmiyeti gereğince yapılmış olması muhtemeldir²⁷. Bundan dolayı, kaynaktaki durumundan bir olayın vuku bulduğu tarihin doğruluğunu anlamak imkânsızdır.

Ancak kaynaklardaki ürünlerin sınırlı yorumu, bu seferin tarihini hesaplamak için yeterli ipuçları ihtiva eder. İbn Bibi, Kırım seferi ile aynı zamanda Hüsameddin Çoban'ın, emirler Mübarüziddin Çavlı ve Komnenos'un Kilikya Ermenileriyle savaşmaya gönderildiğini belirtmektedir. Ve Mübarüziddin Ertokuş kırk kaleyi ele geçirdiği Antalya'nın doğu sahiline saldırmıştır²⁸. Ne yazık ki kronolojik açısından biraz muğlak olsalar da, diğer Ortaçağ tarihi kaynakları Kilikya seferlerinden bahsetmektedirler. Nitekim temel Ermeni kaynaklarından Simbat Sparapet'in Kroniği'nde bu noktanın atlandığı görülmektedir. Bununla beraber, Kilikya seferinin kaynakları, Suğdak Seferi'nin şimdiye kadar verilen muhtemel tarihlerden en doğrusunu öngörmektedirler.

Ermeni Krallığı ve Çukurova'ya karşı yapılan Selçuklu Seferleri, Alaaddin'in selefi İzzeddin Keykavus'un döneminde çok büyük bir istekle başlamıştır. Ve Alaaddin döneminin ilk büyük başarısı, sultanın cülusundan çok kısa bir süre sonra Ermeni sahibinin elinden Akdeniz kıyısındaki Kalanoros (modern adıyla Alanya)'un alınması olmuştur. Kaynaklar, Kilikya Ermenileri'ne karşı ileri harekâtları 618/1220²⁹, 622/1225³⁰ ve 623/1226³¹ yıllarına kaydetmektedirler. Bu sadece bir seferin tarihi üstünde uyuşmazlık olmadığını yansıtabilir, fakat daha çok Kilikya'ya karşı yapılan seferler, çeşitli yıllara dağılmıştır. Mübarüziddin Çavlı, Emir Komnenos ve Mübarüziddin Ertokuş'un seferleri için Osman Turan tarafından verilen tarih, 1225 yılıdır³². Fakat kaynaklarda bunu doğrulayacak kesin bir kanıt

²⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 347.

²⁸ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l Alaiyye*, s. 342–343. İbn Bibi, Çukurova'ya seferin düzenlendiği tarihte, 1219 yılı Ağustosunda ölen Leon'un Kilikya kralı olduğunu belirtir. Buna karşın bu bilgi, seferin bu yılda gerçekleştiğine bir kanıt olamaz; Müslüman yazarlar, Kilikya idarecisinden bahsederken Leon'u bir marka olarak kullandıkları görülür (e.g. *Tarih-i Âli Selçuk dar Anatuli*, ed. N. Jalali, Tahrir 1377/1999, s. 89; 623/1226'da bu yöneticinin Kral Hethoum olması muhtemel olduğu halde, Kral Leon'dan bahseder. Ayrıca, bu dönemde Leon adlı biri, Çavlı ve Komnenos'un komutası altındaki Selçuklular tarafından saldırılan Ermeni kalesiyle ilişkilendirilebilecek Geben Kalesi'nin lorduydu. O, muhtemelen aslında barondur ve kralla karıştırılmıştır. Bkz. R. W. Edwards, *The Fortifications of Armenian Cilicia*, Washington DC, 1987, s. 125. Bu fikri için Sara Nur Yıldız'a minnettarım.

²⁹ Bar Hebraeus, *The Chronography of Gregory Abu'l-Faraj*, tr. E. A. Budge, Londra 1932, i, s. 379.

³⁰ *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*, ed. O. Turan, Ankara 1984, s. 76–77.

³¹ *Tarih-i Âli Selçuk dar Anatuli*, aynı yer.

³² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 342–347.

yoktur. Ancak 1225 yılı muhtemel bir tarihtir ki, Bar Habreus bu tarihle de ilgili olarak “Alaaddin, Kilikya sahillerinin birçoğunun sahibi olmuştur” demektedir³³. Ve 1226'da Ermeni kralı olarak Hethoum'un tahta çıkışının ardından Selçuklu seferleri, Hethoum ve onun hamisi Alaaddin'in isimlerinin darp edildiği ünlü sikkelerle de kanıtlandığı üzere, Çukurova'nın Selçukluların hükümranlığını kabulüyle meyvesini vermiştir³⁴. Bu nedenle, hem Kırım hem de Kilikya seferleri Çukurova'ya karşı düşmanlıkların sona erdiği anlaşılan 1226'dan önce olmak zorundadır.

Araştırmacılar, Kilikya'ya karşı yapılan Selçuklu seferlerini, krallığın vekili Konstantine'in kendi güvenliğini sağlamak için Antakya Prensi Philip'in, Kilikya Kraliçesi Zabel ile evlenmesine çalışmak suretiyle teşvik ettiğini kabul ederler. Simbat Sparabet'te, ülkenin içinde bulunduğu felaket durumundan ötürü Konstantine'in, Zabel'e bir eş bulmaları için Kilikya baronlarına başvurduğu anlatılır. Philip'in ölümüyle felakete sonuçlanmakla birlikte, kraliçenin Philip'le evlenerek Selçuklular'a karşı Antakya'nın desteğinin alınmasının amaçlandığı gözükmektedir. Bu evlilik 1222'de vuku bulmasından, Kilikya'ya ve dolayısıyla da Suğdak'a karşı Selçuklu seferleri bu tarihten itibaren başlamıştır³⁵.

İslâm kaynakları Kırım'ın istilası için kesin bir tarih vermemesine karşın, Suğdak'ta Selçuklu işgalinin sonunu belirten bir delil vardır. İbn Bibi'nin eserine yapılmış Yazıcızâde Ali'nin Osmanlıca tercümesindeki bir not, bu işgalin Tatar fetretine bir başka deyişle Moğol istilasının gerileyişine değin sürdüğüne işaret etmektedir³⁶. Ancak bu tek başına faydalı değildir, çünkü Suğdak'ta iki defa Moğol işgali vardır, bunlardan birincisi Ocak 1223, ikincisi Aralık 1239'dur³⁷. Ve bu, İlhanlı emir ve tarihçilerinden Reşidüddin gibi Moğol kaynakları tarafından da doğrulanmıştır³⁸. Buna karşın çağdaş Arap tarihçisi İbnü'l-Esir şöyle kaydetmektedir:

³³ Bar Hebraeus, *Chronography*, s. 389.

³⁴ C. Mutaftian, *Le Royaume Arménien de Cilicie XIIe-XIVe Siècle*, Paris 1991, s. 54; P. Z. Bedoukian, *Coinage of Cilician Armenia*, New York 1962, çeşitli yerlerde.

³⁵ Mutaftian, *Le Royaume*, s. 52; Bedoukian, *Coinage*, s. 10; F. C. R. Robinson ve P. C. Hughes “Lampron—Castle of Armenian Cilicia”, *Anatolian Studies* XIX, 1969, s. 183–207, s. 187; Simbat Sparapet, *Letopis'*, tr. A. G. Galstyan, Erivan 1974, s. 126.

³⁶ M. T. Houtsma, *Recueil des Texts Relatifs à l'histoire des Seldjucides*, Leiden 1891, iii, s. 217. Houtsma tarafından verilen bu metin oldukça bozuktur, fakat anlamı yeterince açıktır. Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde (İstanbul, MS Revan Köşkü, 1390, varak 93a) yer alan bu kaynakta şu şekilde yazılıdır: “Merhum Hüsameddin Bey çeri ile geçüp karadan deste varup Kıpçağı basup sınıp Suğdağı feth idüp Rus'un haracın aldıktan sonra dahi küffar temerrüd etmediler ta Tatar fetretine değin”.

³⁷ Nystazopoulou, *Sougdaia*, s. 119–120.

³⁸ Reşidüddin, *Camii't-Tevârih*, ed. M. Rawshan & M. Musavi, Tahran 1373, i, s. 525.

“Tatarlar (Moğollar) Suğdak’a ulaştığında, orayı işgal ettiler. Oranın halkı dağıldı, onların bazıları denizden karşıya geçip, Kılıç Arslan soyundan gelen (Selçuklular) Müslümanların elinde bulunan topraklara ulaşırken, bazıları aileleri ve mallarıyla birlikte dağlara kaçtı”³⁹.

İbnü’l-Esir bu olayları 620/1223’e tarihlendirmektedir. Nüfusun bir kısmının Müslüman Anadolu’ya kaçması gerçeği, Suğdak’ın ya bu tarihte ya da yakın bir geçmişte Selçukluların elinde olduğunu akla getirmektedir. Böyle bir bağlantı kurmaksızın, genel itibarıyla Hıristiyan olan bu nüfusun, Suğdak’tan iki günlük bir yolculukla kolaylıkla Hıristiyan Trabzon’a gidebilecek veya bazılarının açıkça yaptığı gibi Kırım’ın ortasındaki dağlarına gizlenebileceklerinden, Müslüman topraklarına kaçması çok az teşvik edici olabilirdi.

O halde bu delil güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır ki Suğdak’a, Kilikya’ya ve Akdeniz sahillerine yapılan Selçuklu seferleri, Moğollar’ın Suğdak’a saldırdığı 1223 yılının başlangıcından önce olmak zorundadır. Alaaddin 1219 Martı’nda tahta çıktığında⁴⁰, Suğdak’ın işgali oldukça kısa bir süre içerisinde gerçekleştirilmiş olmalıdır. Muhtemelen böyle büyük bir teşebbüs için hazırlanmak biraz zaman alacaktır. Ve sefere donanma için uygun hava koşullarının oluşacağı, Synaxary’de saldırı için verilen 14 Haziran tarihi gibi, yaz mevsiminde başlanmak zorundadır⁴¹. Bu yüzden, Synaxary’de seferle ilgili noksan atıflarda dahi açıklandığı üzere, işgalin sadece birkaç ay sürmüş olma ihtimalini açık bırakarak, sefer 1220 ile 1222 arasında meydana gelmiş olmalıdır.

Müneccimbaşı’nın niçin bu seferin tarihini 1227 yılı civarı olarak beyan ettiği problemi ortada durmaktadır. Onun bilinmeyen bir kaynağa ulaşmış olduğu, *Camii’-d- Düvel*’in başlangıcında müracaat ettiği kitapların tümünden bahsetmiş olması ve onun Selçuklular dönemi listesinin, bugüne ulaşan İbn Bibi ve Aksarayî’nin *Müsameretu’l Ahbar*’ıyla⁴² sınırlanan kaynaklardan daha az sayıda kaynağa işaret etmesi sebebiyle çok kuşkulu

³⁹ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’-t-Tarih*, ed. C. Tornberg, tekrar basım Beyrut, 1385-7 / 1965-7, xii, s. 386.

⁴⁰ *Tarih-i Âli Selçuk dar Anatuli*, s. 88. Kaynaklarda 615 ve 617 yıllarıyla zikredilen, ancak daha çok adının sikkelerde en erken basıldığı tarih olan 616 yılının yaygın olarak görüldüğü, Alaaddin’in tahta çıkış tarihiyle ilgili çelişik bilgiler vardır. İsmail Galib, *Takvim-i Meskûkât-ı Selçukiye (Catalogue des Monnaies Seljoucides)*, İstanbul 1309/Ankara 1971, s. 26, no. 25.

⁴¹ Uyumaz’ın bu seferin kış mevsiminde meydana gelmiş olabileceği düşüncesi desteksizdir. İspanyol seyyah Clavijo’nun kaydında gösterdiği gibi, gemiler ticaret için dahi, hava koşullarının ortaya koyduğu tehlikelerden ötürü, kış mevsiminde Karadeniz’e girme konusunda son derecede temkinlidir.

⁴² Münecimbaşı, *Camii’-d-Düvel*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, MS 3171, f. IIa.

görülmektedir. Aksarayî, Selçuklular hakkında çok az bilgi verirken⁴³ Müneccimbaşı aslında Alaaddin Keykubad döneminin geneli ve Suğdak Seferinin tasvirini tamamen ve yalnızca İbn Bibi'den nakletmiştir. Buna karşın İbn Bibi'den farklı olarak, *Camîu'd-Düvel*'in tarih boyunca kurulmuş Müslüman devletlerin bir kronolojisi olması sebebiyle her olay için verilen tarihler Müneccimbaşı'nın çalışmasının yapısını çok zorlamaktadır. Seferin yer aldığı yıl belirtilmeksizin Müneccimbaşı'nın bir olay vermesi imkânsızdı. Bu yüzden o şüphesiz kaynaklarında yeterli bilgiye ulaşamadığı zaman, tahmine başvurmuştur. Netice itibariyle *Camîu'd-Düvel* çok fazla güvenilir bir kaynak olamaz.

Suğdak Seferinin Ticarî Âmilleri

İbn Bibi, Kilikya, ayrıca Akdeniz ve Kırım seferlerinin sebebinin, yerel yöneticiler tarafından Müslüman tüccarlara kötü muamele yapılmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Selçukluların tümüyle üç münferit şikâyet sebebiyle, deniz seferini de içeren üç büyük askerî hareket başlatmış olabileceği iddiasına doğal olarak şüpheyile yaklaşmak gerekir. Bu tarz şüpheler, İbn Bibi'de verilen bir olay tarafından desteklenmektedir. Antalya'nın 1207'de Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından fethinin tasvirinde, aslında aynı tema yer almaktadır: Mısır'dan Anadolu'ya seyahat eden Irak ve Horasan'lı tüccarlardan bir grup, Antalya'nın Frenk yöneticileri tarafından mallarının çalındığını şikâyet eder. Bu sebeple, Keyhüsrev Antalya'yı kuşatır ve şehrin fethiyle Müslümanların malları onlara geri verir⁴⁴. Sultanı adalet dağıtan bir yönetici olarak tasvir etmek için İbn Bibi tarafından kabul gören uygun bir edebi üslûp olarak tüccarların hikâyelerini reddetmek kolay olabilir, ancak Selçukluları bu saldırgan politikaya çeken ticarî amiller tümüyle akla yatkındır.

Suğdak üzerinden gerçekleşen Karadeniz ticareti, Selçuklular ve rakipleri Büyük Komnenoslar tarafından yönetilen Hıristiyan Trabzon için çok önemliydi. Cahen'in belirttiğine göre, 13. yüzyılın başlarında Karadeniz'in kuzey sahillerindeki tüccarlar tarafından Sivas'ta büyük bir antrepo kurulmuş⁴⁵ ve Selçukluların deniz kıyısında bir pazar ele geçirme hayali 1214'te Sinop'u fethetmeleriyle gerçekleşmiştir. Bu sefer, Kırım'a ve tüm Suğdak içlerine doğru yapılabilirdi⁴⁶, Selçukluların Ruslarla gerçekleştirdikleri ticarete "gerekli kürkleri, balı ve doğal olarak o yöreden sağlanmak istenen tutsakları elde etmek yönünden önemliydi. Ayrıca, böylelikle daha uzaktaki Müslüman ülkelerine giden malların kendi

⁴³ Melville, "The Early Persian Historiography of Anatolia", s. 20.

⁴⁴ İbn Bibi, *el-Evâmiru'l Alaiyye*, s. 94-101.

⁴⁵ Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s. 164.

⁴⁶ Nystazopoulou, *Sougdaia*, s. 16.

limanlarından geçmesini sağlayabiliyor ve Trabzon’la rekabet edebiliyorlardı.”⁴⁷ Aslında Müslüman tüccarların Suğdaklıların kötü davranışlarını şikâyet etmeleri, bu tüccarların belirgin bir biçimde Kıpçak, Bulgar ve Rus topraklarında faaliyette bulduklarını göstermektedir. Ve bu sebepten böyle bir ticarî taahhüt verilmek zorundadır⁴⁸. İbn Bibi, Selçuklu seferine karşı Suğdak’ın Rus meliki veya Rus kralı ile müttefik olduğundan bahsetmektedir⁴⁹. Şüphesiz, Rusların isteksizliği Güney Karadeniz sahiliyle kazançlı ticarî ilişkilerine zarar verecektir ve Ruslar müttefikleri Suğdak’ı kısa bir süre içerisinde Selçuklulara terk etmeleri hikâyeyi doğrulamaktadır.

Böylece Selçukluların Suğdak’ı ticarî gayeleri için fethettikleri apaçık ortadadır. Cahen’in belirttiği gibi Trabzon’la rekabet bunu teşvik etmiş olabilir. İbnü’l- Esir’in işaret ettiği gibi Trabzon’la olan düşmanlıklardan ötürü 13. yüzyılın başlarında Karadeniz ticaret yollarının kapanması, Müslüman tüccarları kesinlikle büyük zarara sokmuştur⁵⁰, bu yüzden Karadeniz üzerinde imparatorluğun hâkimiyetini karşı gelinemeyecek şekilde temin etmek Selçukluların menfaatineydi. Trabzon’un, Kırım’ın güneyinde yer alan eski sömürgesi Cherson’la, ilişkileri kesilmiştir. Bu iki şehir arasındaki ilişkilerin gerçek doğası pek açık olmasa da, “Perateia”, “deniz aşırı bölge” olarak Büyük Komnenos’un adına isnat etmekteydi⁵¹. Karadeniz’in kuzey sahilindeki diğer şehirler Trabzon’la ticarî ilişkilerini sürdürürken⁵², Cherson 1220’lerde Trabzon’a vergi gönderiyor olmalıydı. Ve Kırım’da bulunan Büyük Komnenos mühürleri, Trabzon’un en azından 14. yüzyılın ilk yarısına kadar burada süren güçlü siyasî etkisine tanıklık etmektedir⁵³.

Kuzey ve güney kıyıları arasındaki kârlı ticaret şüphesiz Selçukluların dikkatini çekmiştir. Fakat onlar için asıl önemli olan köle ticaretiydi. O devirden önceki tüm Müslüman devletlerde olduğu gibi ekonominin ve Anadolu Selçuklu ordusunun önemli kaynaklarından biri, Karadeniz’in kuzeyindeki kölelere dayanmaktaydı⁵⁴. Köleler, bu dönemde Suğdak’ı ele

⁴⁷ Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s. 166.

⁴⁸ İbn Bibi, *el-Evâmirü’l Alaiyye*, s. 302.

⁴⁹ *A.g.e.*, s. 319.

⁵⁰ İbnü’l Esir, *el-Kâmil*, xii, s. 242 ve bu pasajın kritiği için bkz. A. A. Vasiliev, *The Goths in the Crimea*, Cambridge, Mass., 1936, s. 158–159.

⁵¹ Bkz. *a.g.e.*, s. 152–159, ve daha yakın zamana ait S. B. Sorocan, B. M. Zubar’, *L. B. Marcenko, Zizn ‘i gibel ‘Xersonesa*, Xar’kov 2001, s. 325 vd.

⁵² C. Cahen, “La Commerce Anatolien au début du XIII Siècle”, *Turcobyzantina et Oriens Christianus*, London, 1974, XII, s. 94 (Mélanges Louis Halphen tarafından tekrar baskı, Paris 1951).

⁵³ N. M. Bodganova, “Xerson v X-XV vv. Problemy Istorii Vizantiiskogo Goroda”, *Pričernomor’e v Sredie Veka*, ed. S. P. Karpov, Moscow 1991, i, s. 95.

⁵⁴ Bu şekildeki en ünlü köle, Kırım’daki Solkhat (Eski Kırım)’dan gelen Mısır Memlûk

geçiren Selçuklu komutanı Hüsameddin Çoban tarafından yönetilen Sinop ve Kastamonu şehirleri vasıtasıyla Selçuklu topraklarına ithal ediliyordu⁵⁵.

İbn Bibi'den biliyoruz ki, Hüsameddin doğrudan köle ticaretine dâhil olmuştur. İbn Bibi, Hüsameddin ve diğer emir Seyfeddin Kızıl için “kölelerin çoğunu onlar, Müslüman olmayan topraklardan (*Dāru'l-Harb*) getirmiştiler, onları büyük mevkilere ve emaretlere çıkardı*.”⁵⁶ demektedir. Aslında köleler sadece orduyla ilgili değildi; lâkin devletteki bazı önemli kişiler, kısa bir dönem sonra vezir olan Celaleddin Karatay'da olduğu gibi, köle kökenliydi⁵⁷. Selçukluların ve özellikle Hüsameddin'in Kırım'daki amacının çoğu bu önemli emtianın kaynağını kontrol altında tutma isteğinden kaynaklanmaktaydı. İbnü'l-Esir bu köleleri (el-Cevârî ve'l-Memâlik) Suğdak'ın temel ihraç malları olarak kaydederken; İbn Bibi, özellikle Hüsameddin'in Kırım'dan hâkimiyeti altındaki Sinop ve Kastamonu'ya, ayrıca kendi mülküne kadın ve erkek köleler gönderdiğine işaret etmiştir⁵⁸. Selçuklular, tarafından ihtiyaç duyulan kölelerin sayıları bilinmemektedir, ancak çok açıktır ki, Anadolu'nun doğusundaki Ahlat şehri ele geçirildiğinde, Alaaddin'in özellikle orayı işgal etmek için gönderdiği gulâmların (askerî kölelerin) sayısı binden daha az değildi. Dahası, köleler sultana doğrudan tabi olmaktadır ve her emîrin kendine ait böyle gulâmları bulunmaktaydı⁵⁹.

sultanı Baybars'dır.

⁵⁵ İbn Sa'id cited by Cahen in “Questiones d'Histoire de la Province de Kastamonu au XIIIe Siècle”, *Turco-byzantina et Oriens Christianus*, X, s. 146 (tekrar baskısı; *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, 1971).

* İbn Bibi'nin Mürsel Öztürk tarafından yapılan Türkçe tercümesinde bu paragraf şu şekilde tercüme edilmiştir: “... savaş sırasında ellerine düşen kölelerin çoğunu devlet büyüğü, bey ve sancak sahibi yapacak kadar dirayetli...” İbn Bibi (El-Hüseyin B. Muhammed B. Ali El-Ca'feri Er-Rugadi), *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie* (Selçuknâme), Hazırlayan: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 158-159 [Ç.N].

⁵⁶ İbn Bibi, *el-Evâmirul Alaiyye*, s. 137. [Bahsedilen cümle, İbn Bibi'nin faksimile neşrinin 138. sayfasında geçmektedir. Ç.N.]

⁵⁷ Selçuklular'da köle kullanımı için bkz. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley 1971, s. 174-176, 24. Aynı yazar, “Seljuk Gulams and Ottoman Devshirmes”, *Der Islam* XLI, 1965, s. 224-252, özellikle s. 225-239.

⁵⁸ İbn Bibi, *el-Evâmiru'l Alaiyye*, s. 323; İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, xii, s. 386. Talbout Rice'in ifadesine göre (*The Seljuks*, s. 104-105), Sinop'da gemiye binen tüccarların Suğdak'tan köle getirme zorunluluğu W. Heyd'in bir yanlış anlaması olarak gözükmektedir, H. Weyd, *Histoire du Commerce du Levant au Moyen Age*, Leipzig 1936, i, s. 298. Aslında İbnü'l Esir, ithalat yaparken ipek ve dokumalarla, köle ve kürk takasının onlar için genel bir uygulama olduğuna işaret eder.

⁵⁹ Vryonis, “Seljuk Gulams”, s. 230-231.

Selçukluların Kırım Yarımadası'nda, Trabzon'daki rakipleri ve onların Cherson'daki bağlantılarıyla daha aktif bir biçimde rekabet etmelerine imkân verecek güvenilir bir yere sahip olmayı arzuladığı gözükmektedir. Ancak, 13. yüzyılın ilk çeyreğinin koşulları, acilen yeni köle kaynakları bulmayı gerektirdi. Selçukluların daha erken zamanlarda ganimet olarak güvenilir bir köle kaynağı sağlaması, batıdaki Grek komşularıyla olan savaflara bağlı olabilmekteydi,⁶⁰ ancak bu durum 13. yüzyılın başlarında değişti. Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in İznik Laskaris İmparatorluğu'yla 1211'de yaptığı savaşta ölümünden sonra, Laskaris ve Selçuklular bir barış antlaşması imzalamıştı. İki kuvvet arasında daha başka ciddi düşmanlıklar olmadı. Selçuklular, bu yüzden hayati bir unsur olan devletin insan gücünü başka yerlerde aramaya mecbur kalmıştır. İzzeddin'in 1214'te Sinop'u fethi ve Çukurova'ya karşı seferleri, Alaaddin tarafından devam ettirilmiştir ki cevabın bir parçası, yeni ganimet kaynakları bulmaya duyulan ihtiyaç olarak görülebilir. Tabii ki her zaman köleler ithal etmek olasıydı, ancak bunun maliyeti çok fazla olabilirdi⁶¹. Selçuklulara, Kırım'da elde edilecek güvenilir yeni bir yer, yarımadadan ve Güney Rusya steplerinden kölelerin ikmal için direk giriş yapmasını sağlayabilir, ihtiyaç duyulan aradaki vasıtalar ortadan kaldırılabılır ve onların maliyetleri önemli miktarda düşürülebilirdi.

Alaaddin'in Askerî Politikası Bağlamında Suğdak Seferi

Suğdak Seferi'ne Anadolu'daki diğer askerî seferler, yani Çukurova ve Akdeniz sahillerine karşı yapılan fetihler, bağlamında bakmak gerekir. Bu güney seferlerini, geniş çerçevede daha iyi anlamamıza müsaade edecek İbn Bibi'deki kayıtların muğlak olmasına karşın, bu seferlerin de ticarî avantaj sağlamak için düzenlendiğini biliyoruz. Ticarî bir perspektiften bakıldığında, Kilikya ile önemli Akdeniz limanları, bir taraftan Avrupa ve Ortadoğu arasında, diğer yandan Rusya, Orta Asya ve ötesine yapılacak ithalat-ihracatlar için önemli bir güzergâhtı. Aynı şekilde karadan Maraş üzerinden Levant ve Anadolu ile bağlantılı ana yolların bazıları, İstanbul ve Konya'dan

⁶⁰ Vryonis, *Decline*, s. 268–269.

⁶¹ Selçuklu Anadolu'sunda, fazlasıyla dalgalanma yaşandığı gözükken bu ücretler için doğrudan bir delil yoktur. Örneğin, 14. yüzyılda bir kölenin hesaplanan ortalama ücreti 50–70 dinar civarındaydı, fakat bu dönemin sonuna doğru Memlûk sultanı Kayıtbay, orduya bin yeni asker aldığı dört milyon dinara yakın büyük bir meblağ ödemişti. Bkz. David Ayalon, *L'Esclavage du Mamelouk*, Jerusalem 1951, s. 9 ve C. F. Petry, *Protectors or Praetorians? The Last Mamlûk Sultans and Egypt's Waning as a Great Power*, Albany 1994, s. 81. "alfi" lakabı verilen Memlûk sultanı Kalavun'un hatırı sayılır bir ücrete, bin dinara mal olduğuna işaret edilmektedir. Bunun kâfi derecede fazla miktarda bir yoruma sebebiyet vermesine karşın, kaynakların aynı lakaba ait farklı kişileri verdiği gibi, bunun tek olmadığı açıktı. Bkz. Ayalon, *Esclavage*, s. 6–7.

Suriye'ye ulaşan hayati yollar dahil, Ermeni kontrolündeki topraklardan geçiyordu⁶².

Akdeniz sahiline yapılan sefere, özellikle Ermeni Krallığı'nın batı sınırlarındaki bölgede yer alan Kilikya Tracheia'sında kırktan daha fazla kalenin fethini yöneten Ertokuş tarafından girildi. İbn Bibi bunlardan beşinin adını verir, ancak Arapça el yazmasındaki eksiklikler sebebiyle onlardan sadece biri kolaylıkla tespit edilebilir durumdadır. Burası, Leon ve daha sonra Alaaddin tarafından restore edilen büyük Anamur Kalesi'dir⁶³. İbn Bibi tarafından Andushij denilen bu kale, tespit edilemese de muhtemelen Boase'nin Antalya'da ad Craqum'da veya onun yakınında yer aldığını ileri sürdüğü önemli Ortaçağ kalesi, Ermenice Andouchedza'dır⁶⁴. Kuşukulu bir bilgi olmasına karşın kalelerden diğeri halen ayakta duran ve uzun yıllar Ermeni ve Hospitalier kontrolü altında bulunan Silifke⁶⁵ olarak tespit edilmiştir⁶⁶. Anamur'un 12 km. doğusunda bulunan ve de Sechin, Siquinium, Softa Kale gibi karışık ve farklı adlarla bilinen Siq'in tespit edilebilmesi daha muhtemeldir. İbn Bibi'nin سیکنه ifadesi belki bu adın Latince veya Fransızca versiyonunu transkript etme girişiminin bir temsilidir. Duda, bu metindeki, مافغا adlı yeri Mut'un biraz kuzeyinde denizden içerde yer alan Ermenice Maghva ile tanımlamaktadır⁶⁷. Maghva ve Siq aynı lordun yani Silifke'den Alanya'ya kadar uzanan kıyı bölgesinin yöneticisi Sir Adam'ın oğlu Kir Isaac'ın elinde bulunmaktaydı. Bu yüzden bir kaleden diğere yardım ve takviye yapılmasına engel olmak için her ikisinin de kapatıldığı şeklinde yorumlanmaktadır⁶⁸.

Kilikya Tracheia sahili, Ermeni Krallığı'na bağlı olmasına rağmen, İbn Bibi kalelerin savunmacılarını Frenkler olarak belirtmektedir. Sir Adam de Gastine, Kral Leon'un bir vasalı olarak Ermeniler tarafından Siradan olarak

⁶² Heyd, *Histoire*, i, s. 302.

⁶³ İbn Bibi, *el-Evâmiru'l Alaiyye*, s. 342–345. Bkz. Edwards, *Fortifications*, s. 49 ve T. S. R. Boase et al. *The Cilician Kingdom of Armenia*, Edinburgh 1978, s. 171–172.

⁶⁴ Boase, *Cilician Kingdom*, s. 128, 153.

⁶⁵ Bu, İbn Bibi'nin Türkçe müterciminin yorumudur: *el-Evâmiru'l Âla'iyye fi'l Umûri'l Ala'iyye*, tr. M. Öztürk, Ankara 1996, i, s. 354. Buna karşın, kâtibin bu adı transkripsiyonunu yanlış olabilecekken, faksimile metinde bu kelimeyi çok büyük bir yaratıcılık olmaksızın Silifke olarak okumak oldukça zordur.

⁶⁶ Boase, *Cilician Kingdom*, s. 25.

⁶⁷ Duda, *Seltshukengeschichte*, s. 142.

⁶⁸ Simbat Sparapet, *Letopis'*, s. 117. Tarihin çok farklı biçimlerde okunmasına karşın, Maghva'da bir kitabede kalenin Alaaddin tarafından restore edildiği kayıtlıdır. Hugh Elton tarafından benim için temin edilen kitabenin resminde taşın tarihle ilgili en kritik kısmının eksik olduğu görülüyor, bu yüzden ne yazık ki, bu sorun hiçbir zaman çözülemeyecektir. Bkz. E. J. Davies, *Life in Asiatic Turkey*, London 1879, s. 329; M. Gough, "Excavations at Alahan Monastery", *Anatolien Studies* XIII, 1963, s. 105–115, özellikle s. 115.

adlandırılan bu bölgeyi, Doğu Kilikya'daki önemli Baghras Kalesi ile birlikte elinde tutuyordu. O 1219'da Leon'un ölümünün ardından yardımcı naip sıfatıyla atanmış ve tüm Çukurova'nın asıl hâkimi olmak için girişimlerde bulunmuştur. Buna karşın 1221'de rakibi Lampron'lu Konstantin tarafından katledilmiştir⁶⁹. Çukurova'nın limanları ve ticarî merkezleri Siradan ülkesinde uzanmıyordu, ancak daha doğuda Ayas [Yumurta], Mamistra ve Tarsus vardı. Ancak bölge, Selçukluların ticareti için olduğu kadar, buradan Akdeniz Dünyasının kalanına geçilmesi sebebiyle özel bir öneme sahipti. İbn Bibi tarafından bahsedilen bu tüccar, görünüşe göre Mısır'a mal götürürken deniz kazası geçiren ve malları Frenkler tarafından yağma edilen Antalyalı biriydi. Anamur'un meşhur rüzgârları ve tehlikeli denizi, bugün bile buranın açıklarında yatan gemi enkazlarının da doğruladığı gibi, özellikle denizciler için tehlikeli bir mevkiydi⁷⁰.

Anadolu ve Levant arasındaki çok sayıdaki ticarî rotaların özel önemi, Haçlı işgalindeki Kıbrıs ve Selçuklular arasındaki bağlantılarıydı. Kıbrıs kralı Hugh ve İzzeddin Keykavus (1210-1219) arasındaki mektuplaşmaların ve 1216'da imzalanan bir dostluk antlaşmasının günümüze ulaşan metinlerinde, böyle bir ticaretin önemi, batıkların tamiri için özel mühimmat sağlanması, ayrıca tüccarların hapsedilmesi ve yağmalanmasının yasaklanması gibi konular vurgulanmıştır⁷¹. Buna karşın böyle anlaşmalar gemileri, Selçukluların ilhak etmek için doğal hedefleri Kıbrıs'a en yakın kara parçası Siradan kıta sahanlığında kazaya uğramaktan koruyamazdı. İbn Bibi, bu sahilin fethinden sonra, fetihlerde aşırı arzulu olan Ertokuş'un Kıbrıs'ı (Cezayir-i Firangân) da fethetmeyi önerdiğini de kaydeder. Çukurova ana ticaret merkezlerini rahatsız edecek herhangi bir girişim yapılmamış olması gerçeği kadar bunda Alaaddin'in ilgisinin eksikliği, ticaret yollarının güvenliği fethin amacı için daha önemli olduğu görülmektedir.

Seferi kumanda eden Çavlı ve Kommenos'un asıl hedeflerini tespit etmek daha zordur. İbn Bibi, onların gayretlerini doğru bir biçimde saptadığı muhtemelen جنجين veya حنجي olarak zikrettiği bir kale üzerinde yoğunlaştığına dikkat çeker⁷². Burası, dört muhtemel lokalizasyon ile

⁶⁹ Simbat Sparapet, *Letopis*, s. 125, 168; Boase, *Cilician Kingdom*, s. 22–23.

⁷⁰ Anamur adı Anemurium'dan türemiştir, muhtemelen Grekçe άνεμος (anemos) “rüzgar” kelimesinden türemiştir. Anamur için bkz. Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, Ankara 1959, s. 49–50.

⁷¹ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırma*, Ankara 1958, s. 139–143.

⁷² İbn Bibi, *el-Evâmiru'l Alaiyye*, s. 334. Bu adın bu şekli, ayrıca hareketlerin yerleştirilmesiyle her bahiste farklı olur.

tespit edilebilir: Hadjin'in hisarları (günümüzde Saimbeyli), Kanç' (muhtemelen günümüzde Fındıklı Kalesi), Çinçin ve Geben. Bütün bu yerler anti-Toros Dağlarında uzanmaktadır: Kârlı bir gümrük kapısı olan Geben, Göksun'dan Maraş'a ve nihayetinde Suriye'ye ulaşan güneydeki tüm yolları; Hadjin, Kayseri ve Karadeniz'den Çukurova'nın merkezi Sis'e (günümüzdeki adı Kozan) doğru olan güneydeki yolları, oradan da Akdeniz'i kontrol etmektedir. Fındıklı Kalesi, hafifçe Geben'in kuzeyine doğru, aynı önemdeki yol üzerinde uzanır. Bu lokalizasyonlardan başka, Kuzey anti-Toroslar'da da olabilecek Çinçin'in yeri tespit edilememiştir⁷³. Bu kalelerden herhangi biri, Ermeni Krallığı'na yaklaşarak Karadeniz'e gitmek veya oradan gelen malların kontrolünü sağlamak, kuzeyindeki Selçuklu otoritesini garanti etmek amacıyla, bir saldırıya doğrudan bir hedef olmuş olabilir. Bunun çoğu Venedikli ve Cenevolu tüccarların ellerindeki kârlı ticaret olabilir.

Kuzeyden ve batıdan Çukurova'yı kısıp alma operasyonunu şüphesiz, 1219'da Leon'un ölümünden sonra krallığın başına musallat olan siyasî belirsizlikler teşvik etmiştir. Onun ticaret üzerindeki Selçuklu kontrolünü temin etmenin, onu yakıp yıkmaktan daha fazla amaçlandığı görülmektedir. Bu, Anadolu ticaretini korumak için genel bir stratejinin kati bir parçası iken, Kilikya sınır bölgesindeki güçlü baronlar ticarî yolları tıkmak suretiyle Alaaddin'in müdahalesini de provoke etmiş olabilirler. Kral Leon, İtalyan tüccarlarla gümrüksüz ticaret sözü veren anlaşmaları imzalamasına karşın, Sir Adam de Gaston ve Geben'li Leon, Ceneviz ve Venediklilere zorla vergi yüklemeye devam etmiştir. Ve Leon bu uygulamanın gerçekleştirilemezliğini kanıtlamıştır. Kuzey sınırındaki Tabaria'lı Hethoum baronları ve Gorigos'lu Vahram Kıbrıs'ın karşısındaki bir büyük limana da böyle büyük vergiler yüklemiştir⁷⁴. İtalyan tüccarlar ve Selçuklular arasındaki anlaşmalar da her iki taraf için Anadolu ticaretinin büyük önemini resmetmiştir⁷⁵. Ayrıca Leon'un ölümünden sonra Kilikya'daki güçlü merkezî otorite boşluğunda, Alaaddin muhtemelen uluslararası ticarete böyle sınır bölgesindeki lortlar tarafından yapılan zararı engellemeyi istemekteydi.

Buna karşın Alaaddin'in gaza politikasının tek hedefi Çukurova değildi, Selçuklular dikkatlerini diğer ticarî rakipleri Trabzon'a da çevirmişlerdir. Büyük Komnenoslar, 1214'te Sinop'u Selçuklulara terk ettiklerinden beri onlara tabi durumdaydı. Fakat 1223'te kimliği tam olarak tespit edilememiş "Melik Sultan" idaresinde şehre, Selçuklular tarafından büyük bir saldırı

⁷³ Edwards, *Fortifications*, s. 122, 124–125, 208–209. Ayrıca bkz. 29. dipnot ve Heyd, *Histoire*, I, s. 371.

⁷⁴ Bedoukian, *Coins*, s. 28.

⁷⁵ Turan, *Vesikalar*, s. 143–146.

yapılmıştır ki, neticede Selçuklular şiddetli bir bozguna uğramıştır. Trabzonlular, Selçukluların büyük yenilgisini, şehrin azizi St. Eugenius'un müdahalesine bağlamışlardır.

Melik Sultan'ın seferinin şartları gizemini korumaktadır. Oldukça karışık Grek kayıtlarının yorumlanması için çeşitli girişimler olmuş, ancak hiçbiri bu problemleri tümüyle çözememiştir⁷⁶. Göreceğimiz üzere, bu saldırının Kırım'daki olaylarla bağlantısı vardı. Bu yüzden de bazı detayları yeniden gözden geçirmek önemlidir. Doğu kaynaklarının hiçbiri, şüphesiz başarısızlıkla sonuçlandığı için, Melik'in saldırısından kesinlikle söz etmemektedir. Bu yüzden bu seferden sadece yerel Trabzon kaynakları bahsetmektedir. Hepsi 14. yüzyıla tarihlenen ve yerel Trabzon metinleri şunlardır:

1. Konstantine Loukites tarafından yazılan "Trabzon'lu St. Eugenius'un Encomium'u", Melik'in yenilgisi ve onun İmparator Andronicus Gidos tarafından esir alınmasını kaydeder. Loukites bu olay için tarih vermez⁷⁷.

2. "1223 yılında, Gidos'un idaresinin ikinci yılında, Melik Sultan'ın Trabzon'a geldiğini ve onun ordusunun tam anlamıyla bozguna uğradığını" belirten Michael Panaretos'un Kroniği⁷⁸.

3. Diğer bir "hagiographik" çalışma John Lazaropoulos'un Synopsis'i. Bu eser, diğerlerine nazaran bu saldırıyla ilgili en uzun ve detaylı bilgiyi içermektedir, ancak anlamak oldukça zordur⁷⁹. Kısaca, Lazaropoulos, 1223'te Sultan Alaaddin'in oğlu Melik Sultan ile Andronikos Gidos arasında bir barış anlaşması tesis edildiğini belirtir. Buna karşın Sinop reisi⁸⁰ Etoumes'in aptallığından ötürü bu anlaşma bozulmuştur. Etoumes, Cherson'dan ve Gothia vilayetinden (Kırım) toplanan vergileri Trabzon'a getiren ve Sinop'ta, içlerinde Aleksios Pactiares'in de bulunduğu önemli memurlarıyla (ἀρχόντες/arkhontes) birlikte karaya oturan bir gemiyi yağmalamıştır. Etoumes, daha sonra Cherson'a bir baskın düzenlemiş ve misilleme olarak Trabzonlular Sinop'a saldırmıştır. Bu noktada Sinop reisi

⁷⁶ En iyi kritik Rosenqvist tarafından yapılmıştır. *The Hagiographic Dossier of St Eugenios of Trebizond in Codex Athous Dionysiou 154*, ed. & trans. J. O. Rosenqvist, Uppsala 1996, s. 50-63.

⁷⁷ *A.g.e.*, s. 164-165.

⁷⁸ Michael Panaretos, *Peri ton Megalon Komnenos*, ed. O. Lampsides, *Archeion Pontou*, XXII, 1958, s. 61.

⁷⁹ *Hagiographic Dossier*, s. 308-335.

⁸⁰ Başkan (amir) manasındaki bu Arapça kelime Grekçe'de kullanılmaktadır. "Etoumes", eğer o hayatta olsaydı, Hüsameddin'in vekili olabilirdi; alternatif olarak Etoumes bu emir için doğrudan bir referans olabilir.

uzlaşmaya karar vermiştir. Buna karşın Konya'daki Melik Sultan bu olayları duyduğunda, olanları katlanılmaz bulmuş, bir ordu toplayarak, güneyden Trabzon'a ilerlemiştir. Lazaropoulos daha sonra Eugenius'un müdahalesinden ötürü başarılı olmayan bu kuşatmayı ayrıntılarıyla vermektedir. Nihayetinde ise kuşatma Melik'in esaretiyle neticelenmiştir. Daha sonra Andronikos tarafından serbest bırakılan ve güvenli bir biçimde Konya'ya geri gönderilen Melik Sultan'la bir barış antlaşması tesis edilmiştir ki sonuç olarak Trabzon, Selçuklulara tabiiyetinden kurtulmuştur.

Rosenqvist'in de doğru olarak kaydettiği gibi hagiyografik efsanevî öğelerden başka, çok sayıdaki kronolojik tarih hatalarının mevcudiyeti her yönüyle Lazaropoulos'un verdiği bilgilerin hatalı olduğunu göstermektedir. Lazaropoulos, Trabzon'un deniz surlarına işaret etmektedir, ancak bunlar İmparator Aleksios döneminde (1297-1330) inşa edilmiştir⁸¹. Ayrıca o, eserinin başka bir yerinde, 13. yüzyılın sonuna değin görünmeyen Türk hanedanlığı Germiyanogulları'ndan bahsetmektedir⁸². Shukurov yakın bir tarihte, Synopsis'in bu pasajında yer alan çok sayıdaki zorlukları çözmek için bir girişimde bulunmuştur. Shukurov kaynakta yer alan bilgileri en az dört ayrı olaya atıfta bulunarak tartışmaktadır: 1223'te Selçuklularla Büyük Komnenoslar arasındaki bir anlaşma; 1225 olarak tarihlendirilen Trabzon'daki bir gemiye saldırı; 1228'de Sinop'a yapılan bir Trabzon saldırısı; 1230'da Trabzon'a karşı yapılan bir Selçuklu seferi⁸³. Ancak bu olay için kanıtların çoğu tam anlamıyla taslak halindedir. Örneğin, başka hiçbir yerde 1223'te yapılan Trabzon-Selçuklu barış antlaşmasına atıf bulunmamaktadır (Bu dönemde sadece Selçukluların Sinop'u işgalinin ardından 1214 yılında yapılan barış antlaşmasıdır). Ayrıca 1225'te Trabzon gemisine yapılan saldırının delili ise yüzeysel ve hassastır. Temelde o, İbn Nazif el-Hamevî'nin Arapça *Tarihu'l-Mansuri* adlı çalışmasından bir pasaja dayanmaktadır:

“Bu yılda (622/1225), Sultan Alaaddin, Bizans İmparatoru el-Lashkari (Nicaea'nın yöneticisi Laskaris) ile kral (melik) ve aynı zamanda bir Grek (Yunanlı) olan Kir Aliks'i de bozguna uğrattı ve onu esir aldı”⁸⁴.

Shukurov, Trabzon gemisindeki tahsilât memuru Aleksios Pactiares'e atıf yapılan bu belirsiz pasajda Kir Aliks'in belirtildiğini ileri sürmektedir. Diğer hiçbir doğu veya Grek kaynağında bu kişiye atıflar yoktur ve eserini Suriye'de kaleme alan el-Hamevî'nin Gothia'lı meçhul bir tahsilât

⁸¹ *Hagiographic Dossier*, s. 56.

⁸² *A.g.e.*, s. 456.

⁸³ R. M. Shukurov, *Velikie Komminy i Vostok (1204–1461)*, St. Petersburg 2001, s. 126-145.

⁸⁴ *A.g.e.*, s. 136. İbn Nazif el-Hamevî, *et-Tarihu'l-Mansuri*, ed. Ebû'l-id Dudu, Damascus 1402/1982, s. 113.

memurunu duymuş olması bir derece kuşkulu gözükmetedir. Herkesin kabul ettiği gibi, el-Hamevî'nin metnini çözmek zordur: Bu tarihte İznik ve Selçuklular arasındaki düşmanlıklarla ilgili başka bir kayıt yoktur ve 1225 senesinde hayatta olduğu bilinen herhangi bir yöneticiyle Kir Aliks'i ilişkilendirmek imkânsızdır. el-Hamevî Ortaçağ Anadolu'su için önemli bir kaynak olmakla birlikte, Suriye'yi doğrudan etkileyen olaylar olduğunda genellikle o tek bilgilidir. Örneğin, Alaaddin'in hâkimiyetinin erken devirlerindeki seferlere hiç yer vermez, hatta sultanın tahta çıkışı gibi önemli olaylardan sadece birkaç satırla, yanlış bir kronoloji ile bahseder. Belki 1214'te Büyük Komnenos Aleksios'un esaretine atfen yapılan bu karışık ve düzensiz metnin çok güvenilir izahatı kolaydır⁸⁵.

Bu zorlukların daha uzak bir örneği, diğer Bizans yazarlarınca iyi bilinen, Alaaddin Keykubad'ın adını sadece bu formda veren, Lazaropoulos'un kaydının dışında anlamlandırmaya çalışmasıyla gösterilmiştir. *Synopsis*'te bu “τον μεγάλου σουλτάνου Άλατίνη του Σααπατίνη”(Büyük Sultan Alaeddin Sapatini) şeklinde yazılıdır, ancak genellikle ya Alaaddin'e ya da bazen “Καϊκουπάδης”(Kaikoupadis) transkripsiyonuyla ona atıfta bulunan diğer Grek yazarlarından hiç birinde bu hatalı form bulunmamaktadır⁸⁶. Shukurov, belki bu adı taşıyan Meyyafarikin yöneticisine atfen Arapça Şehabeddin'i temsilen “Σααπατίνη”(Saapatini)'yi öne sürmektedir,⁸⁷ ancak bu şahıs Trabzon'a karşı yapılan hiçbir seferle ilgili değildir. Neticede yapılmaya çalışılan yorum, her ne ise Lazaropoulos veya onun kaynaklarının baştan aşağı giderilmesi olanaksız şekilde, karışık ve düzensiz olduğudur. Onun hikâyesinin tarihî özü çok sayıda tarih hatalarına sahiptir, ayrıca efsanevî öğelere ayrılmış ve gerçekler de zamanla tahrif edilmiştir.

Buna karşın, iyi ki Lazaropoulos'un kaydını kısmen tamamlayan iki farklı kaynak günümüze ulaşmıştır. Birincisi, *Synopsis*'de verilen tarihle aynı olarak 1223 yılında Melik Sultan'ın Trabzon'a saldırısını kaydeden Trabzonlu kronikçi Panaretos'tur. İkincisi ise, aynı yıl, yani 1223'te Moğollardan Anadolu'ya kaçan mültecileri taşıyan ve daha sonra batan bir geminin Selçuklular tarafından yağma edildiğinden bahseden İbnü'l-Esir'dir. Bu sığınmacılar görünüşte “kıymetli eşyalarını yanlarında getiren zengin ve

⁸⁵ Hamevî için bkz. A. Hartmann, “A Unique Manuscript in the Asian Museum, St. Petersburg: the Syrian Chronicle at-Ta'rih al-Mansuri by Ibn Nazif al-Hamawî from the 7th/13th Century” in *Egypt in the Fatimid, Ayyubid and Mamluk Eras*, ed. U. Vermeulen and J. Van Steenbergen, Leuven 2001, s. 89–100.

⁸⁶ G. Moravcsik, *Byzantinoturcica II: Sprachreste der Türkvölker in der Byzantinschen Quellen*, Budapest 1943, ii, s. 66, 133.

⁸⁷ Shukurov, *Velikie Kommyny*, s. 143.

ileri gelen tüccarlar (a'yanu'l-tüccar ve ağniyanihim)"dır⁸⁸. Bunun aslında Lazaropoulos'ta bahsedilen geminin ve gemideki onun "ἀρχόντες"(arkhontes) olarak bahsettiği "zengin ve ileri gelen tüccarların" aynı olması muhtemeldir. Bu iki birbiriyle bağlantısız kaynağın, değerli mallarla yüklü, önemli yolcular taşıyan yaklaşık aynı zamanda, aynı yerde batmış ve Selçuklular tarafından yağmalanmış bir gemiden bahsetmesinin rastlantısal olması çok kuşkuludur. Ve kayıtlar arasındaki nispeten küçük farklılıklar, hikâyenin aktarılmasından kaynaklanmış olabileceği şeklinde kolayca açıklanabilir.

Olayların detayları açık olmamasına karşın, aşağıda hadiseleri yeniden kurgulamaya çalışacağız. 1223'te Selçuklular kendi kuzey sahillerinde batan bir gemiyi yağma etmişlerdir. Ve muhtemelen bu gemi, o tarihte Selçukluların hâkimiyetlerinde olmayan Karadeniz'in güney kıyısındaki doğrusu tek büyük liman olan Trabzon'a gitmekteydi. Selçukluların, yukarıda zikredilen Kıbrıs ve Venediklilerle yaptığı anlaşmalar, deniz kazalarının telâfi edilmesi ve dost kuvvetlerin gemilerinin yağmalanmamasını sağlıyordu. Sinop'un fethinin ardından Trabzon ve Selçuklular arasında imzalanan 1214 barış antlaşmasının günümüze ulaşan taslağında, gemi enkazlarının bahsi olmamasına karşın⁸⁹, bu geminin yağmalanmasını düşmanca bir davranış olarak yorumlamak Trabzonlular için mantıklı olabilirdi. Böylece belki Lazaropoulos, Trabzonluların misilleme yapmaya kışkırtıldığına, tam anlamıyla karşı karşıya gelmek için bir kıvılcım yakıldığına ve nihayetinde Selçukluların bozgununa inanmaktadır. Buna karşın Lazaropoulos, İbnü'l-Esir tarafından kaydedilen Trabzon'un 1228 yılında Sinop üzerine saldırısı gibi ayrı bir olayla bunu karıştırmış olabilir⁹⁰. Lazaropoulos'un güvenilmez bu kaydından başka, ihtimal dâhilinde olmasına karşın, bu dönemde Cherson'a karşı Selçuklular tarafından yapılan bir baskın veya yağma seferinin bir kanıtı yoktur. İbn Bibi, Suğdak garnizonunda sadece bir alay asker bırakıldığını söylemektedir, bu yüzden Selçukluların Moğollar tarafından Suğdak'tan püskürtülmesiyle Selçuklu askerî gücü ciddi bir zarar görmemiş olabilirdi. Bunun sonucunda, Selçukluların Trabzon'dan çok daha yakın olan Sinop'tan, uygun bir hedef olabilecek Kırım'a akın yapmak için, hâlâ yeterli bir güce sahiptiler. Alternatif olarak bu, Suğdak seferinin karışık, düzensiz ve soğuk bir hatırası olabilir.

Bu detayların kapalılığına karşın, 1223'te gerçekleşen ve Selçuklu ordusunun bozgunuyla neticelenen Selçuklular ve Trabzon arasındaki

⁸⁸ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, xii, s. 387–388.

⁸⁹ İbn Bibi, *el-Evâmiru'l Alaiyye*, s. 153.

⁹⁰ İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, xii, s. 479.

çarşımlar Panaretos'ta açıktır. Deniz kazasına uğramış bir gemiye yapılan Selçuklu yağması, bozgun sebebiyle karşı tarafa hemen yapılan bir misilleme olması muhtemeldir. Ancak daha derin ve ince sebeplerin olduğu da olasıdır. Yukarıda tartışıldığı üzere Hüsameddin Çoban komutasında düzenlenen Kırım seferi, Suğdak'ta bir Selçuklu istihkâmı kurarak Karadeniz ticaretindeki Trabzon'un kontrolünü zayıflatma girişimi olarak görülmelidir. Hüsameddin'in yönettiği eyaletin başlıca şehirleri Sinop ve Kastamonu'ya büyük miktarda ganimet gönderdiğini İbn Bibi'nin bize söylemesi sebebiyle, Hüsameddin'in bizzat kendisinin bu seferden önemli ölçüde kazanç elde ettiği sonucu çıkmaktadır⁹¹. Şüphesiz, seferin zararlarını telafi ve yeterli kârı temin etmesi için ona imkân sağlamış olmalıdır. Moğollar'a Suğdak'ı kaybettikten sonra Hüsameddin, gemilere saldırarak Karadeniz ticaretinde Trabzon'un rolünü baskı altında tutma gayretlerine devam etti. Şüphesiz, o bir de Suğdak'ın yerine koyabileceği alternatif bir yağma, ganimet kaynağı elde etmeyi umuyordu. 1223'te Trabzon'a karşı yapılan Selçuklu seferi, onların Kırım politikasının bir uzantısı olarak görülebilir: Selçukluların Karadeniz'deki rakipleri saf dışı bırakma girişimleri başarısız olmuş, neticede Büyük Komnenos İmparatorluğuna karşı doğrudan bir savaş başlatmıştır.

Sonuç

Kaynakların tüm kısıtlamalarına rağmen, Kırım'daki Selçuklu istilası hakkındaki olayların esas sırasını tespit etmek mümkün olmuştur. Suğdak seferi münferit bir olay değildir, ancak Çukurova ve Trabzon'a karşı amaçlanan tutkulu seferler serisinin bir parçasıdır. Bu seferler büyük ölçüde ticarî amiller tarafından teşvik edilmiştir: Ticarî yolları rakiplerden koruma ve garanti altına alma ihtiyacı, ayrıca Selçuklu Devleti'nin köleler hususundaki doymak bilmez iştahı.

Alaaddin döneminin modern yorumları için esas teşkil eden Farsça kaynakları, sık sık görüldüğünden daha az şanlı ve şerefli olan realiteyi maskeleyerek beraber, mütemediyen Alaaddin'i bir model sultan, her zaman muzaffer bir kişi olarak tarif etmektedir. Kırım'daki Selçuklu işgali kısa ve Trabzon'a saldırıları ise başarısız olmuştur: Daha sonraki Doğu Anadolu seferlerinde daha iyi bir servete sahip olmakla birlikte, genişleme politikasının sadece Kilikya safhasında başarıyla tanışılmıştır. Selçuklular Karadeniz üzerindeki arzuladığı otoriteyi elde edememiş, Trabzon onların menfaatleri için tehdit olmaya devam etmiştir ki Büyük Komnenoslar 1250'lerde geri almayı başardıkları ancak tekrar kaybettikleri Sinop'u geri

⁹¹ İbn Bibi, *el-Evâmiru'l Alaiyye*, s. 323.

alma isteğini hiç terk etmemiştir⁹². Suğdak seferinin olmuş olması gerçeğinden onun başarılı veya başarısızlığı daha az önemli durmaktadır. 1214'te Sinop'un zaptıyla birlikte sadece birkaç yıl içerisinde Selçukluların hızla yeni bir donanma inşa etmiş olması Karadeniz ticaretini ellerinde tutma ve rakipleri Trabzon'la rekabet etme gerekliliğinin önemini göstermektedir.

Moğol devri Farsça yazarlar tarafından Alaaddin'in idealleştirilmesi, döneminin tersliklerini gizlemiş olabilir, ancak Alaaddin'in başarılarına neden hayran olduklarını anlamak kolaydır. Selçuklu otoritesi şüphesiz bu dönemde, daha önce sahip olmadığı, Anadolu'nun karşısına ulaşmayı başarmıştır ve Alaaddin'in ilk seferlerindeki tutku ve atılganlık, Osmanlı zamanında Suğdak seferinin halen hatırlanmasında olduğu gibi, bu gerçeği yansıtmaktadır. Moğol hanının bey ve emirlerinin merhametine kalmış kukla bir Selçuklu sultanı döneminde yaşayan İbn Bibi gibi yazarlar için, 1220'lerdeki Selçuklu Devleti'nin güveni ve gücü gerçekten imrendirici gözükme zorundadır.

⁹² Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s. 284. Ayrıca 13. yüzyılda Sinop'ta süregelen mücadelenin detayı için bkz. Shukurov, *Velikie Kommyny*, s. 116–190.